

JEAN HIRIART-URRUTY-REN MINTZALDIA

Euskaltzaindiari eta bere herritarreri agurak eta eskerak eman ondoan, euskaltzain berriak aipatzen du Louis DASSANCE zena, eta gero Hazpandar idazle eta kobleri zonbait.

1. LOUIS DASSANCE

Gazte gaztea nintzalarik egin nituen Luis DASSANCE-n ezagutzak. Euskalzaleen Biltzarretan ikusten nuen bere buruzagi-alkian erne, bere betiko flokañoa lepoan, bere irri goxoa ezpainenetan.

Gizon xuta, gizon pollita, gizon fina. Uztaritzeko Azantza familia aipatu hartarik zen, bainan gizonaren izana ez du beti izenak salatzen: azantza guti zuen Louis DASSANCE-k, arras gizon ixila zen.

Ixila, bainan zer langilea! Laborantzako eskola handiak eginak zituen, eta laborantzaren goiti-beheitieri jarraikitzen direnek badakite zonbat lan baduen eginik sail hortan, Euskal-Herriaren onetan.

Bestalde, Uztariztarrek estimu handitan zaukaten, eta luzaz kargutan ezarri dute herrian: hogoi urtez axuant eta hogoi urtez auzapez. Berrogei urte herritarren zerbitzuko.

Bainan egun gehienik aipatu behar dutana da euskal-kulturaren alde egin duena.

Gure herriko usaia eta ohidura guzieren errotik atxikia zen. Pilota biziki maite zuen: ez da harritzeko, 1921-ean Jean YBARNEGARAY-ek pilotako Federazionea xutik ezarri zuelarik, DASSANCE ere hortan sartu baitzen.

Euskal dantzeta ere, lehengo eta oraikoetaz, zernahi bazakien, eta nahi zituen gazteak lagundu ontasun horien begiratzen.

Bainan "ongi pilotan eta oneski dantzatzen" dakienak, egiazko euskaldun izaiteko, behar du ere jakin euskaraz mintzatzan. Euskararen alde da gehienik bermatu Louis DASSANCE.

1921-ean, lagun multxo batekin, agerkari edo errebixta berri bat egin zuten. "Gure Herria" eman zioten izena. Haur sortu-berriaren ohakoaren inguruan, ikusten ditugu: SAINT-PIERRE, BARBIER, MOULIER, ELISSALDE, APESTEGUY, CHORIBIT, DUFAU.

Haurra handituko da. Bainan huna 39-ko gerla. Gerla bururatu orduko, prest dugu DASSANCE agerkariaren berriz abiarazteko.

1925-ean, Euskalzaleen Biltzarra-ren buru ezarria zuten, Jean ETCHEPARE zenaren ordain, eta 32 urtez izanen da, kargu hortan, langile multxo baten gidari eta akulatzaile.

Gerla ondoan, astekari berri bat, "Herria", sortu zen, "Eskualduna" ez baitzitaken ager, gerla denboran hartuak zituen politika-bideen gatik. LAFITTE jaun apezaren lagun hoberenatarik bat izanen da Louis DASSANCE, bere azken egunetarako.

Holako euskalzalea nola ez zuen Euskaltzaindiak bereganatuko? 1949-an, Euskal-Herri guzira inarrosi zuten urte nahasien ondotik, muga hori berriz ideki zelarrik, eskualde huntako euskaltzainak ere hasi ziren berriz Donostiarat edo Bilborat biltzen. Arras jarraikia zen DASSANCE, on zeno, erran nahi dut beharriak ontsa zitueno. Zorigaitzez, azken urte hautan frango elkortua baitzen, bilkuretako solasaldietan nekez parte hartzen zuen.

Hoinbeste saili lotua den gizonak, iduri luke baduela horiekin aski. DASSANCE-k ez: 1959-an lagun zonbaitekin batasun berri bat sort-arazten du, "Ikas", eskoletan euskararen sar-arazterat azkarki bermatuko dena. Zer bilaka litake alabainan euskara, oraiko mendean, eskolan tokirik ez balu? Etxeko gauza arruntenetako baizik ez den mintzaira, ez dute estimatuko haurrek eta gaztek.

Baionako Euskal Erakustokiari ere arras atxikia zen DASSANCE, eta etxe horren laguntzeko egin zelarrik "Erakustokiaren adixkideen batasuna", hura ezarri zuten buru.

Jaz itzali zaiku Louis DASSANCE, 88 urtetan, bizi luze eta balios bat eremanik.

Badut aski erranik, dener konpreni-arazteko nolakoa izan den galdu berria dugun euskaltzaina.

Euskaltzain berri bati usaiak manatzen baitio bere aintzinekoaren goresmenaren egitea, hitz laburretan dago ene goresmena: Louis DASSANCE, zer gizona eta zer Euskalduna!

2. HAZPANDAR IDAZLE ZONBAIT

Euskaltzaindia egun Hazparnen dugu. Aspaldi du ez zela hunat bildu. Azkenik, naski, 1920-an, Hazpandar euskaltzain baten ehortzetako. Euskaltzain hori zen Pierre BROUSSAIN.

1869-an Barrandean sortua, gero Jauregi-zaharrean bizi izana (orai posta den etxe hortan), Hazparneko auzapez izan zen, MORROXKO-ren ondotik.

Euskaltzaindiaren hastapenean berean, 1917-an, lehen-lehen euskaltzainetarik izana zen. Euskal gauzetan arras jakintsuna zen, eta gure mintzairaren begiratzeaz eta batetartzeaz biziki griñatua.

Beste Hazpandar jakintsun bat ere behar dugu aipatu, gutarik aintzek ezagutu duguna: MATHIEU jaun apezpikua. Nahiz berak ez duen euskaraz hanbat izkiriatu, eta bere biziko urterik aberatsenak hemendik kanpo eman dituen, Akizeko apezpiku bezala, bihotzez Euskalduna zen errotik, eta kuraie handirekin Euskaldunen alde agertu zen, gerla denborako egun hits batzuetan. "Société Internationale des Etudes Basques" deitu batasunak ere bere buruzagitzat hautatua zuen.

Ainitz Hazpandar bada, euskaraz izkiriaturen arizan denik. Ezagutuenak bakarrik ditugu bi hitzez aipatuko, eta hilak direnetan geldituko gira.

Kaseta-egiletan, huna lehenik Jean HIRIART-URRUTY, Joanesederraeneko apeza. Louis ETCHEVERRY Donazaharreko deputatuak sort-arazi zuelarik "Eskualduna" astekaria, HIRIART-URRUTY, orduan Larresoroko semenarioan erakasle zena, harekin hasi zen lanean, eta zonbait urteren buruan bera jarri zen kasetaren buru.

25 urtez, badu zerbait izkiriaturik. Haren artikuluetarik multxo bat badira duela bospasei urte bi liburutan agertuak.

Kasetalarietan gireno, nork ez du gogoan Piarres DUHOUR? Gazte-gazterik hasi zen Eskualdunear izkiriartzen, eta gero Herrian segitu zuen. Hoin berriketari jarraikirik ez baitu naski sekulan ukan kasetak batek. Hazparneko berriak xehe-xehea kondatzen zauzkigun aste guziet xuxen.

Ezagutzen ote duzue Martin DUCQ? 1891-an, liburu bat agertu zuen, "Erroma eta Jerusalem", berak hor gaindi egin zuen beila baten berri emanez. Hazparneko misionestariarik zen. Aintzin-solasean, ARBELBIDE orduko misionesten buruzagiak zion Hazparneko euskaran egin zela liburua.

Elizako paperen arabera, DUCQ hori sortzez Hazpandarra zen; berak ere dio liburuan, Hazparneko freren eskolan ibilia dela.

Guarda-seme baitzen (harritzeko da euskaltzaleetan zonbat guarda-seme kausitzen dugun!) Hazparneko gardan etxean bizi izana zen: ordu hetan gardak baitziren herrian, geroztik ere Kazerna deitzen den Zelaiko etxe hartan.

Léon LEON apezaren obrarik ezagutuenak dira Ebanjelio Saindua eta Jesu-Kristoren imitazioa, grekatik eta latinetik euskaralat eta zer euskara ederrerat itzuliak. Baina bestalde badu kasetak eta agerkarietan asko izkiriaturik: oroz gainetik, antzerki, ixtorio eta alegia batzu, ahotik ezin utziak.

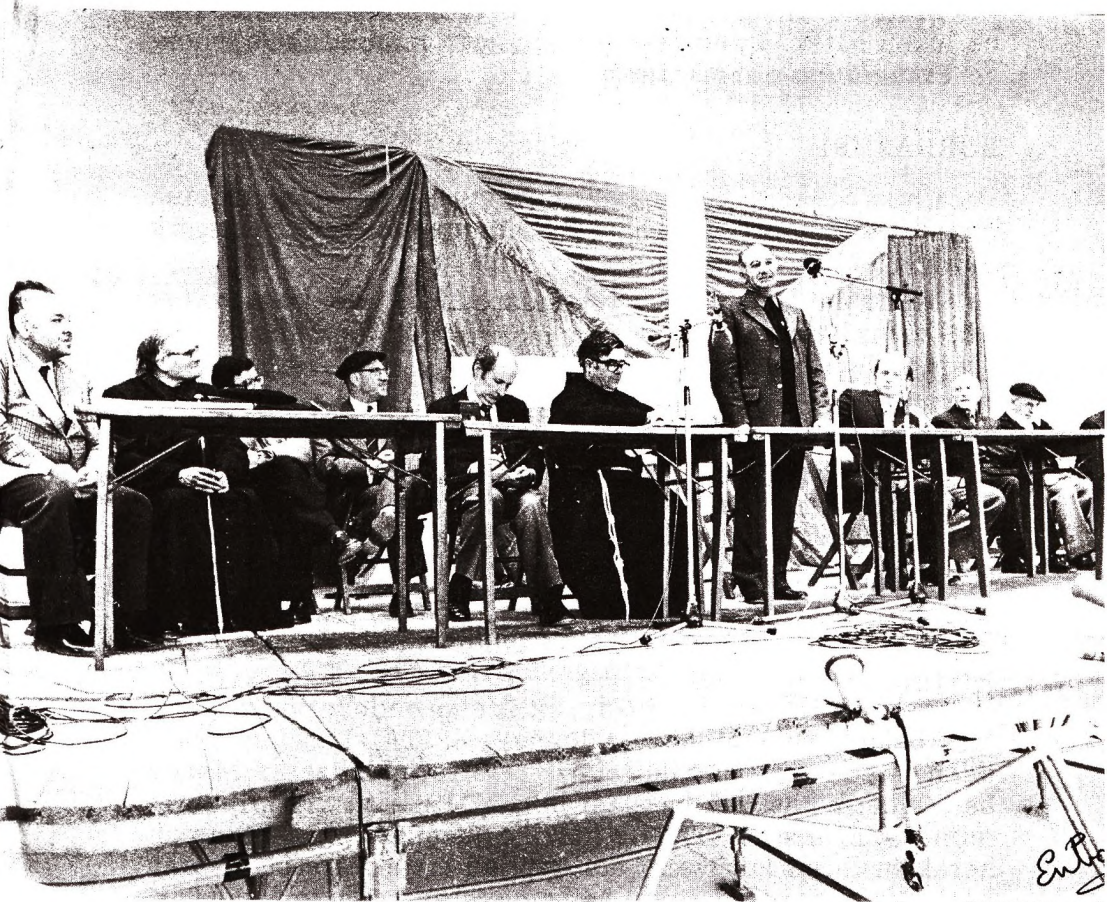
Domingo SOUBELET kalonje zenaren prediku gozo eta aberatsez ainitz orroit dira, Hazparnen eta Euskal-Herrian. Liburu parrasta bat ere badu eginik: Petain Marexala, Bihotz Sakratua, San Josep, Andre Dena Maria Lurdekoa, Boulognekoa, Fatimakoa, Maria Goretti, Jesus eta behar-bada beste zombait ere.

3. KANTU XAHARRAK

Bainan egun ez nindazke jaun handi horietan egon nahi. Nahi nuke zuekin jende xehea entzun, Hazpandar euskaldun xumea, bere arrangurez mintzo, edo herriko gertakariez.

Eta hortako, Hazparneko lehengo kantu xaharren ondok ibili naiz. Hobeki erraiteko, beste batzu ibil-arazi, heieri zor baitiotet egungo ene mintzaldiaren mamia.

"Lehengo Hazparne" kantutan: horra zer izanen zen ene ametsa. Balitake hor uzta bat ederra biltzeko. Nun kausi

J. H. Urruty-ren Euskaltzaindian sartzea

lehengo kantuak? Lehenik herritarren eta bereziki xaharren orroitzapenetan: loriagarri baita ikustea zonbaitek nola atxikitzen dituzten gogoan bertsu andana gaitzak.

Bestalde, badira ere kasetetan agertu diren kantuak: aizina luken batek, segur naiz zernahi hatxeman lezakela lehen-go *Eskualduna* xaharretan.

BORDAXURI

Huna lehenik kantu bat, Euskal-Herri guzian hedatua dena: galerianoarena. Ezagutzen ditugunetan xaharretarik da, 1815-ekoa denaz geroz.

Kantu latz eta iluna: sekulako galeretarat kondenatua den gizon batena.

Jean HARITSCHELHAR arizana da paper zaharretan miatzen, bai Hazparnen, bai Pauen, bai Rocheforten, zer zen xuxen auzia.

Martin LARRALDE Plumainean bizi zen (paper zaharrek Plumaienea ekartzen dute, guk beti Plumaaienea entzun dugu, Elizaberri xoko hartan duela zonbait urte artio xutik ikusi dugun etxearentzat).

Martin horren aita Bordaxuritik jina zen, eta semeari ere hortarik zaio Bordaxuri izena gelditu. Aita-semeak arras makur ziren etxe partearen gainetik.

1815-eko ekeinaren 27-an, aitak etxe ondoko pentze bate-tako belarra saldua baitzion Joanes OSPITAL Kaselarrenbordako etxetiarrari, hau jin zelarik belarraren biltzerat, Martin bere aldetik hasi zen beretzat biltzen. Hizkatu ziren. Biharamunean, FRANCHISTEGUY herriko auzapeza jin zen Plumainerat auziaren xuritzerat eta Ospitali eman bere belarraren hartzeko baimena. Ospital belar metaren gainean zagolarik, Martinek tiro bat eman zion eta kolpatu.

Paueko Asisetan jujatu zuten Bordaxuri, eta 1815-eko hazilaren 28-an betiko galeretarat kondenatu.

Pauetik ereman zuten Agen-erat, eta handik Rochefort-erat. Han hilen da, bost urteren buruan, berrogoi urtetan. Bordaxurik bere kantuan ez dauku salatzen zertako kondenatua den: bere etxekoen alderako herra ikaragarria dauku agertzen. Bere burua xuri dauka; hobendun bakarrak: aita, arreba, osaba.

I

Mila zortzi ehun eta hamabortzgarrena
 Ni Ahazparnen preso hartu nindutena;
 Plumaieneko premu orok dakitena,
 Galeretan higatu beharko naizena.

II

Kantatzera niazu alegera gabe
 Ez baitut probetxurik trixtaturik ere;
 Nehun deusik ebatsi gizonik hil gabe,
 Sekulako galerak enetako dire.

III

Ala zorigaitzeko premu izaitea!
 Horrek eman baiteraut betikotz kaltea,
 Aitari gald'eginik sortzeko partea,
 Galeretan eman nau, hau da ene dotea.

IV

Ene aita da gizon kontsideratua,
 Semia galeretan du segurtatua.
 Nun nahi otoitzean belaunikatua
 Saindu iduri, debru madarikatua.

V

Ene lehen kusia Kadet Bordaxuri,
 Fagore bat banuke galdatzeko zuri:
 Ongi adreza zaite ene arrebari,
 Ene saltzeko zonbat ukan duen sari.

VI

Aita aintzinian eta arreba ondoko,
 Osaba burjes hori diru fornitzeko;
 Ez ordian enetako bi sei liberako
 Galeretan bederen leher egiteko

VII

Elizan sartzen dira debozionerekin,
 Iduriz badohazila saindu guziekin
 Beren liburu eta arrosarioekin
 Debruak pesta onik einen du heiekin.

VIII

Zortzigarren bertsua aneiarendako,
Kontseilu bat banikek hiri emaiteko:
Ontsa goberna hadi, ez zauk dolutuko;
Ni baitan etsenplua errex duk hartzeko.

IX

Zuri mintzo nitzazu, oi Aita zilarra,
Ardura dudalarik begian nigarra;
Zure eta ene arraza Bordaxuritarra,
Galeretan naizeno ni bainaiz bakarra.

X

Kantu hauk eman ditut Paubeko hirian,
Burdinez kargaturik oi presundegian.
Bai eta kopiatu denbora berian,
Orok kanta ditzaten Hazparne herrian.

XI

Hok eman izan ditut ez xangrinatzeko,
Ene ahide adixkidek kuraie hartzeko.
Eta partikulazki, aita, zuretako
Kantu hoik aditzean semiaz orhoitzeko.

.....

Badut obligazione aita eta arrebari,
Bai eta gauza bera oseba jaun horri;
Jaun hori adrezatu da herriko merari
Bai eta eginarazi dirutan zer nahi.

* * *

XETRE

Bordaxuriren kantu dorpearen ondotik, alegeragoko kobla zombait aterako dauzkute Hazpandar bertsulari xaharrek.

Huna lehenik XETRE. Xetre xaharra dut hemen aipatzen. Xaharretan egonen gira egun, nahiz aipaldi bat mereziko zuten guri hurbilago bizi izan diren zonbaitek: Xetre Lanbertenekoak, Manex Hiriart-ek, bai eta gizonekin koblan artzeko batere lotsa ez zen andere batek: Aña ETCHEGARAY zuen izena. Etchegaray hori nor zitaken ez baitakite behar-bada

Hazpandarrek, berehala konprenituko naute izengoitia erraiten badut: berak barka diezadela zero gain hartarik: Aña Debrua.

Joanes IRIBARNEGARAY, 1831-an sortua, Lekuine Xetreteitik jina zen Hazparnerat. Hemen Xetre izena jarraiki zitzaion, eta ordu artio Tukutenborda deitzen zen etxeari ere geroztik Xetreteia erraiten diogu.

Orduko koblariek estakuru guti aski zuten bertsu zonbaiten moldatzeko. Libertimendu handirik ez zen denbora hetan, ezdeuskeria batekin bazuten zonbait egunez jostatzekoa. Zonbait egunez? Ehun urteren buruan emaiten dira oraino Hazparnen orduko kantuetarik. Huna bat, Xetrek egina: egun batez, Hazketa hortan, Potxoteiko zubian (orai Aldabideko zubia deitzen dugun hortan edo hor nunbait), Hazketa Dorreko nausia bere astoarekin urerat erori zen.

ARRI ASTO

1. Arri asto triki triki, Hazketa Dorrek erosi,
Haren gainian behar zela kabalier ibili.
Johan zelarik airoski, biak urerat erori.
2. Dorre astoaren ganean, zela bridetan lorian,
Trebukatu izan baitu Potxoiteko zubian,
Gertatu dira urian, bi-biak mainhuar berian.
3. Dorre hasten da oihuka, otoi jin ziten lasterka.
Astoari ari zaio lotua tirabiraka,
Animalia eforka, baina xutik ezin koka.
4. Bildu zenian jendia, han zen gero komedia.
Atakan zerabilaten gizon miserabilia:
Pagazak mainhu saria, astoaren eta heuria.
5. Dorrek eman arrapostu, abokat gisa mintzatu:
Ur hura komuna zela, nahi bazuten han sartu.
Nahiz ederki trenpatu, mainhurik ez du pagatu.
6. Antton eiherezainari saldu zakon asto hori.
Ederki promenaturik plaza karriketari gaindi,
Eginik zonbeit itzuli, pilaz goraka nun-nahi.
7. Muse Hiriart goraintzi, konplimendu hau ez gaitzi.
Dorrek nahiko bailuke behokano bat erosi,
Behar dazkotzu igorri hortik zonbait begi gorri.

Hazpandarrek fama bildua dute, tripa-joko hortan arras trebe direla. Fama hori hartze dutenez, ez dakit. Bainan Xetrek, bera zapetain xume bat izanez, ez baitzuen egun guziez pestarik egiten, ederki trufatzen zituen plazatar jaun horietarik zombait, ikusiz zer moldetan zabiltzan soberaxko jan eta edan ondoan. Huna Hazketan egin zuten pesta baten berriak.

1

Dugun kanta jaun aipatuena pesta,
Ohoratu daukute Hazketa,
Eginikan mandrein batzuen mustra,
asurtia, asurtia hatxemanik plaza.

2

Joaitean Beskoitzeko aldera,
Orok zuten burua behera.
Itzultzean denek kopeta gora,
Edan-eta edan-eta hola baita moda.

3

Heldu ziren oiuka marrumaka,
Ahideak larretik orroka.
Orok betan segitzen zuten nota,
Maiatzean maiatzean akort baita tropa.

4

Postillun bat hoinbeste karrosekin,
Ordenantza duela berekin,
Zapetain ahotz, bost arrantierekin,
Hor dabila hor dabila zernahi puskekin.

5

Egun hartan postan etzen jaunik,
Hazketan zen graziaz beterik.
Etxean hain inpazienta delarik,
Gostuan zen gostuan zen fortunak emanik.

6

Hola bizi da arrantier dena,
Plazerrekin badu bere pena.
Egun pesta eta bihar tisana,
Tripak ere tripak ere badu bere lana.

Hazketatik goazen Elizaberrirat. Horrat ere biltzen zen jendea. Egun batez, bordetako gain hortan egin zuten lagun multxo batek zikiro pesta bat partikularra.

OIHANIAN JAN DUTE

1

Oihanian jan dute ahuntzen akerra,
Nagusia eritu janikan sobera.
Medikua ekarri lasterka etxera,
Ustez eta zoala hartarik hiltzera.

2

Jaun medikuak gaitza laster ezagutu,
Sukar berri horrentzat sudur ona baitu.
Eria ere dauku laster kontsolatu,
Akerra behar zela purgaz ateratu.

3

Krakada bat bazuten gaztek manatua,
Bildots baten jateko ongi gizendua.
Ordaintzat izan dute aker usaindua,
Zerbitzuak eginik erretretatua.

4

Haragi arradoa aker errakia,
Adarra bezain gogor baitu haragia.
Gizonak nahi badu luzatu bizia,
Atxiki behar luke bere izaria.

5

Zikite bat badute ina bestaldiko,
Eskerren bihurtzerat jiten zireneko.
Arnorik perfetenak haren pusatzeko,
Botikarioan ez da purgarik salduko.

Hazparnetik kanpo ere bazuen arrakasta Xetrek. Zorigaitzez, ez zaiku gauza handirik gelditzen han edo hemen, pesta, eztei edo holakoetan eman zituen kobletarik.

Huna halere haren ateraldi bat: Makean, toberak egin zaizkoten 74 urteko gizon bati, 24 urtetako neskato batekin ezkondurik. Gizon horren alde zen XETRE eta kontra OTXALDE. Xetrek hasi zuen auzia:

“Egungo suietari zer hatxemaiten dakozue hobena?
 Bere nahitan dea zaharturik ezkontzen dena?
 Ontsa pentsa, afera hoi nungo jujeak dezake kondena?
 Ez ote du oilar zaharrak egiten saldarik hoberena?”

OTXALDE ofizioz guarda zen. Gaitzeko bertsularia zela, ez da dudarik. Laneko funtsa haatik, eta bizitzeko planta, hala-hulakoak zituen, eta ez gira batere harritzen egun batez Hazparnen jandarmek preso altxatu baitzuten. Xetrek dionaz, Otxaldek zuen estreinatu jendarmeriako presondegi berria.

HAZPARNEN EGIN DUTE

1

Hazparnen egin dute ganbera berria,
 Bidarritik jin zauku estreinatzailea.
 Gizon gazte kapable ontsa ikasia,
 Orok maite dutena, bertsu emailia.

2

Merkatu arats batez plazan elheketa
 Jendez inguratua ari zen josteta.
 Debekatua baita tenora paseta,
 Polizak ereman du berekin har-eta.

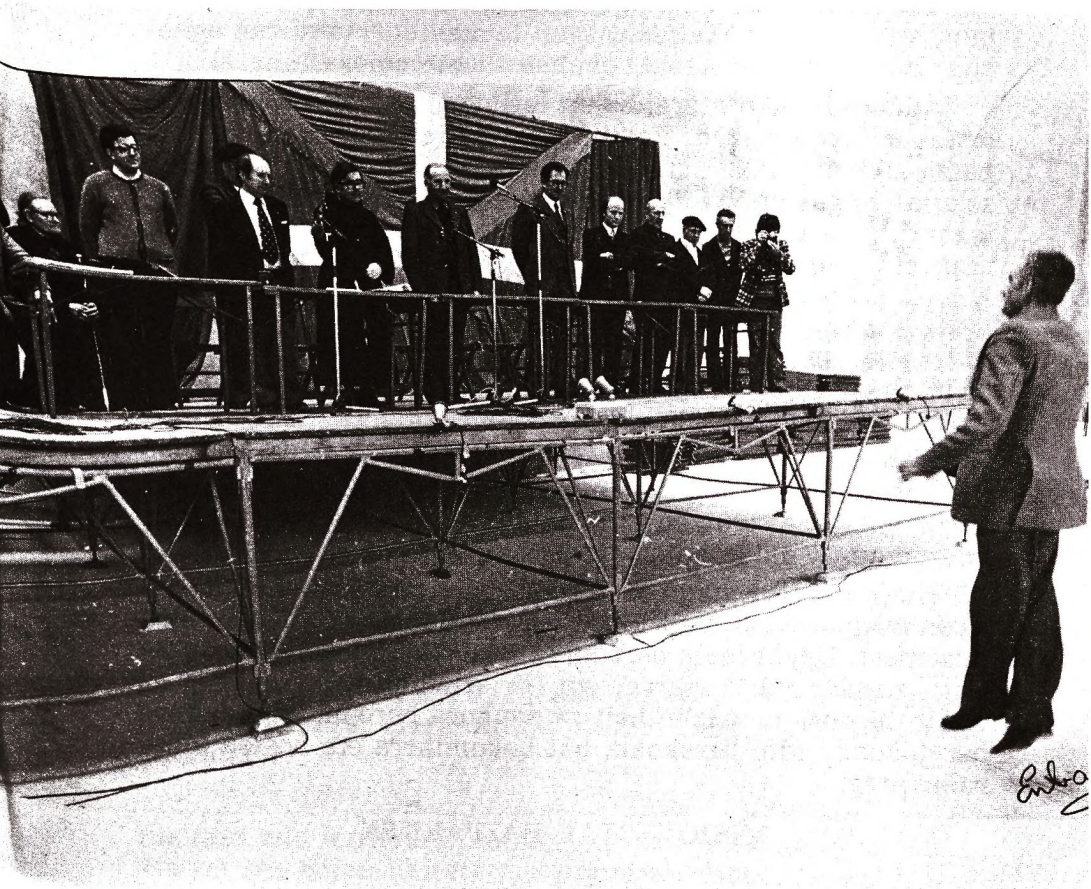
3

Etzanaz ez zen kexu sartu zutenian,
 Guarda zen usatua etzaten lurrian.
 Gau guzia pasatu hantxet otoitzian
 Lagun hoberik ez da bakarrik denian.

ADEMA

Xetrek 23 urte zituen, Hazparnerat jin zelarik bikari, 1854-ean, Senpertar apez gazte bat, Gratien ADEMA. Eskualduna kasetan agertu artikulu batek erraiten dauku denbora hetan bazela Hazparnen “koblari eta ditzolari, gizon bitxi jostakin anitz, batzu jaun, bertzeak deus gabe, bainan omore onez eta irri egin-arazteko ateraldiz oro bardin aberats.”

Adéma zenak lehen ezkontza benedikatu zuelarik, jaun Gose eta andere Egarrri zituen elgarretaratu.

J. H. Urruty-ren Euskaltzaindian sartzea

Bazen orduan Hazparden gizon bat arras eleketaria, Manex TTURLA. Eta ezkontza horren ondotik hasi zen kondatzen: "Bikari berri bat badugu gaitza predikaria. Badakizue zer erran dioten egungo esposer? Labur, bainan sarkor: jaun andere espos maiteak, egun hemen enekin duzue egitekoa; bihar goizetik harat, ukanen duzue eiherazainarekin."

Adéma holako ateraldiekin loriatzen zen, eta Xetrek laster adixkidetu zen. Egun batez, Xetleri baziozkan bertsu batzu eginaraziak, saria hitzemanen. Bainan ez baitzuen sekulan pagatzen, Xetrek igande batez, Adéma eskearen egiten ari zelarik, galdatu zion bere saria; eta apezak, eskeko xapeletik harturik, bi sos tzar eman. Hortarik egin zituen Xetrek bertsu batzu bipilak. Aski adixkide baitziren, huna, besteak beste, apezari zer erraiten zion:

"Arropa duzularik munduko finena,
Jauna, urrikari dut zure fida dena."

Laster egin zion haatik Adémak arrapostua.

Zernahi kantu badu eginik Adémak, eta mota guzietarik. Nork ez du ezagutzen "Mehetegiko xakurra", eta eliza-kantuetan "Uholde baten pare"?

Gutik haatik entzun dituzkete Hazparden ordu hetan egin ziren misionen kantuak. Hor aipatzen dauzkigu Adémak hiru misionest: Deyheralde herriko semea, Xapitaleko apeza, Cotiart, sortzez Barkoxtarra; eta Hiriart: hau zoin zen, nik ez dakit, bi misionest izan baitira denbora berean, izen deitura beretakoak, adin berekoak, bat Lekondarra eta bestea Eiheralartarra.

MISIONESTAK HAZPARNEN

1

Misionestak Hazparden oiher dolamenez,
Nehor gure artean eririk badenetz.
Hurbil gaiten guziak laster bihotz onez,
Sendaturen gaituzte atsoluzionez.

2

Deyheralde misionest beharren hazlea,
Haren parabolari ez daite enea.
Bera ere baitugu herriko semea,
Makur litake horren hemendik joaitea.

3

Hiriart zer sujeta bere kadiratik,
 Zer egia sarkorrak bere predikutik.
 Nahi gaitu beiratu guziak galtzetik,
 Iduri mintzo dela ifernu zolatik.

4

Nol'utz aipatu gabe oi musde Cottiart?
 Harek ere egin du ainhitz Jainkotiar.
 Arbolarik harekin ez ditake eihar,
 Ez ginuke jaun hori herritik utzi behar.

XUBERRI

Bainan utz dezagun Adéma. Hazparneko bikarietan hasiz geroz, behar baiginuzke aipatu Arbelbide, Zaldunbide, Larzabal, eta beste zonbat?

Xetre eta Adéma baino gazteago zen XUBERRI. 1848 inguru hortan sortua. Deitura DURRUTY zuen. Zelai Xuberri edo Xuhiberrienean bizi zen. 1870-eko gerla denboran, Baionan kaporal baitzen, Espainiarat ihes egin zuen. Bainan bildu zuten eta Baionan preso altxatu. Presondegiko egon-aldia berak kondatzen dauku bertsutan.

Beste kantu bat ere bada, ezagutuagoa: erakusten dauku, ihauteriakari zer ziren orduko jenden balentriak: jela kentze eta holako.

1

Ihauteri edo karnabal, bainan nik beti jelak gal.
 Aurten ere eman daitate ene eremuak zabal.
 Zertako nauten hoin begietan ez dut konprenitzen ahal.

2

Lehen aldian barkatu, nehor ez dut akusatu,
 Bainan bigarren aldi huntan arrazoinekin kexatu,
 Hobendunak beharko dira oraitik preso altxatu.

3

Egiten dut ene pleinta, beti aditzalia baita
 Joan naiz present ederrekilan, otoi nehor ez aipa,
 Egin ahalak egin zitzaten, ahal bazuten arrapa.

4

Gazteria dut partida, holakoer ez naiz fida,
Bainan opinionetarik nehor ez ditake gida.
Bazter guzien nahasteko gezurtari bat aski da.

5

Akusatu dituzunek aise ihardetsi denek:
Gaizkirik iten ez duena ez dute izitzen jaunek.
On daiotela zure partetik milikatu gauza onek.

6

Ukan duzula malurra, hortaz zira arregura.
Xapeldunak igorri tutzu, bainan kontrako lekura
Jakín eskasian mintzo bazira, tronpa zitazke ardura.

7

Tronpatu zira bortaz, pena behar duzu hortaz,
Inozentak akusaturik egin duzun arraportaz.
Pazko denboran gomitazkitzu oro zonbeit arno xortaz.

8

Otoi ez izan krudela, gauza hoi afruntu dela.
Lehen ere ihauterian ibili da zonbait jela.
Ez dakizua gazte denboran beti zoroak badirela?

9

Baratzean ainitz lore, ez dakit zenbat kolore,
Artifiziel buketa horri eman dezogun ohore,
Bere parerik hanbat ez duela ote daki berak ere?

10

Lili arrado propria, igortzen dautzut kopia.
Aita holakoa izana gatik, zurekin akortak gia
Aitortu nahi balinbaduzu hori ez denetz egia.

11

Orai gelditzen naiz huntan, beraz hameka bertsutan.
Nik egia errana gatik maleziarik ez ukan.
Arrazoina konprenituta, lana egin dut dirutan.

Asko gertakari mota aipatzen baitaukute lehengo kobla-
riek, bixtan da politika ez dutela bazterrerat uzten. Bozak
jitearekin, nola egin ixilik?

Orai, eskuin-ezkerrak baditugu. Lehen, xuri-gorriak bazi-tuzten. Morroxko, St. Martin HARRIAGUE, norbait zen Hazparnen. Gorria zen, haste hartan bederen. Haatik, 1925-ean hilen delarik, HIRIART-URRUTY apezak hartaz izkiriaturko du: "Ez ginuen usteko bertze orduz, duela hamabortz, hama-sei urte, egun batez hemen berean, Eskualdun Ona huntan, guhaurek laudatu behar izanen ginuela, guk eta orok orduan, hastapen hartan, gure etsaiekin bat, eskuz-esku zoala, ikusi gizona... Bertzelakoak baitziren orduko itxurak. Bainan geroztik hunat, urak bide egin du, gizonak ere ba."

1889-an, gorri bezala presentatu zen MORROXKO, deputatu bozetan, LABAT-en kontra, eta galdu zuen. Bainan 1893-an berriz agertu zen, kontrakoa apez bat zuelarik, hau xuria: DIHARASSARRY, Ortzaizeko erretora. Aldi huntan, MORROXKO nausitu.

Apez bat molde hortan politikan sartzea ez zen naski denen gostukoa. Huna DIHARASSARRY-ri kobleri batek egin bertsuak:

"Musde Morroxkok lagunduren gaitu
munduko behar-orduetan,
Zuk aldiz zeruko bidean,
Zaude zure artaldean."

1889-an beraz, Xuberrik Morroxkoren alde egin zituen kantuak: lehengo errege eta enperadoretarik deus ez du nahi, errepublikan du bere sinestea.

1

Buruilaren hoita bian bozak ditugu Frantzian,
Deputatuen berexteko xuri gorrien artian,
Guk Hazparneko herrian baitugu hemen berian.

2

Izan dira ainhitz errege, bai eta enperadore,
Frantziari ekarri dute kalte eta desohore,
Hek xuriak deitzen dira, fidatu nahi bagire.

3

Orai ditugun xuriak, lehenekoak iduriak,
Ez ditugu ez ahantziak odol gaizki ixuriak,
Utz ditzagun gerlariak, parerik ez du bakiak.

4

Aurten hemeretzi urte orai behar ditu bete,
Errepublika dugu eta aurdiki nahi daukute,
Errege nahi lukete, hark ekar lezake kalte.

5

Oraiko legea da gorri, berma gaiten denak horri.
Ez ginuke behar xuririk ganbaretarat igorri.
Boza eman Morrozkori, gizon gisakoa da hori.

Xuberri zapetaina zen. Beste ainitz Hazpandar bezala,
bere gain ari zen lanean. Mutil bat bazuen haatik, Pélié dei-
tua. Hau zapetaina bezain xirularia.

Hazparnen hasi zirelarik lantegi batzuetarat zapetain
andana baten biltzen, Xuberriri zer gertatu zitzaion? Nau-
siek ez zutena hartu nahi izan, ala berak nahiago zuen bere
gain gelditu, bainan orduan Hazparnen lanik ez aski? Dena
den, bere mutilarekin Baionarat joan zen.

1

Hazparnetik Baionarat huna nun giren jinak,
Nehundik ere ezin eginez nagusi hoi en lan finak.
Bixta ere flakatu zauku, hori egin du adinak,
Zeren zaharrak eta gazteak ez baikitazke berdinak.

2

Nagusi guzien artean guretzat ez zuten lanik
Partitzerat bortxatuak, gintuen guziak janik.
Osagarria eta kuraia baitugu Jainkoak emanik,
Beste grazia asko ere ardiesten haren ganik.

3

Lanik gabe nola bizi, izan gira bortxatuak
Norapeit behar enbarkatu utzirik gure lekuak.
Urrunago airatzeko gintuen hegal flakuak,
Lehenbiziko portu huntan gira beraz geldituak.

4

Egun batez partitu ginen, ni eta gure Pelie,
Bai eta ere leku bat hartu "à la rue des Tonneliers".
Mundu huntako malerusenak gu bezala balie,
Gaizkiago bizi denik bada zonbeit baxelie.

5

Lanak eskas egin beldurrez, hartu ginuen xirula.
Badakizue hartan ere joiten badakigula.
Beharrak beti emaiten baitu bururat ainitz karkula,
Batean kantuz, bestean xixtuz, zerbait bilduko dugula.

6

Hirugarren bertsu andana ene suieten gainean,
Lehenbizikoak eman nintuen desertor Espainian,
Bigarrenak Château-Neuf-en, soldado presondegian,
Penen ondotik orai plazerak jinen baitzauzkit agian.

7

Ene izena badakizue, ni naiz eskualdun poeta.
Enplegurik nundik jinen den beti nago gogoeta.
Bihar bertsuak nahi tuenak egun manatu-eta,
Aski du niri erraitea nolakoa den suieta.

MENDIAGUE

Hazparnetik Baionarat, eta beste asko hiritarat, joan izan da, beharrak manaturik, herritar ainitz. Urrunago ere ba: zonbat eta zonzatek ez dute Amerikarat jo!

Horietan aipamen berezi bat hartzen du Jose MENDIAGUEk. Guarda seme zen hau ere, eta Ameriketara zapetaintzatik bizi izan zen.

“Kantuz sortu naiz eta kantuz nahi bizi” baitzion berak, 1900-ean Buenos-Airesetan agert-arazi zuen kantu andana bat.

Berak ere baditu kantu ederrak moldatuak. Ezagutuena baitira: “Kantuz sortu naiz” hori, “Eskual-Herria gure ama da” eta “Ezkondua eta donadoa.”

Adinean kantxe harat joana, bertsu hunkigarriak igorri zituen Ameriketarik. Zonbait bederen entzun ditzagun.

1

Nere herritik izan ditudan paper batzuek diote
Sortzetik hunat baditudala hiru hogoi'ta zazpi urte.
Denbora batez adin huntara heltzerik ez nuen uste.
Pazientzia hartu behar dut, ez gaitzke beti gazte.

2

Gaztetasuna nik iragan dut bertze ainhitzek bezala,
 Ilusioneaz oro betia ustez bertzerik etzela;
 Zango besoak zalu'ta azkar, bero bainuen odola,
 Orai ardura etxian nago jarririk umil-umila.

3

Halarik ere iduritzen zaut gazte eta azkar naizela,
 Ni zer gizona, ahala banu gogoan dudana bezala;
 Bainan nihaurek ezagutzen dut odola hoztu zautala,
 Erroak behin eihartuz geroz lurrerat doha arbola.

4

Besoak ere gogortu zaizkit, zangoz ardura herrestan,
 Lehen errexi egiten nuen kantu'ta dantza plazetan;
 Oraino ere egin nezake banu indarrak zainetan,
 Geldi'ta ixil egon behar naiz, zaharturik auhenetan.

5

Soinua nun zen adituz geroz, loriatua jauzika,
 Beti prest nintzan harat joateko laneko tresnak utzi'ta;
 Jauziak oro utzirik orai ahal bezala mainguka,
 Alde orotarik mila arrangura, hau dut oraiko musika.

6

Mundua ontsa ezagutzeko urhatsa frango eginik,
 Penitentzia nerekin daukat bekatuaren ondotik;
 Orduko nere erhokeriak ez ditzazket utz burutik,
 Oro ahanztea hobe bainuke indarrak galduz geroztik.

7

Ez nuen nahi bainan behar naiz oraikoan bortxaz zentzatu,
 Lehenagoko ene furiak adinak daizkit garhaitu;
 Sortzean egin zorra badakit behar dutala pagatu,
 Halarik ere bizi naizeno beti eginen dut kantu.

8

Laster mundutik joanen naizela gaztek naute abisatzen,
 Uste dutea hori nihaurek ez dutala ezagutzen?
 Ihardesteko zinez aiher naiz berek kasu egin dezaten,
 Ni baino ainitz gazteagoak ikusi tut goizik joaiten.

9

Hau da lege bat gure Jainkoak guziendako egina,
Mundu huntara sortuz geroztik kunplitu behar duguna;
Huntarik ez da nehor salbatzen ukanik ere fortuna,
Lurrean utzi behar baitugu lurretik izan duguna.

10

Lurra dugula denen nagusi sinhets dezagun ordu da,
Lurrak emaiten tuen fruituak lurrean gelditzen dira;
Lurra da gure azken egoitza lurretik bizi baigira;
Goiz edo berant nahi ala ez lurrean sartuko gira.

11

Norbaitek sarri erraiten badu: "Hustu dik Josek mundua",
Hak bazterretik adi dezake zuzen den arrapostua:
Guk egin behar dugun bezala egin dik bere aldia.
Munduaz ontsa probetxaturik, etzukan atzo sortua.

12

Ni hil ondoan enetzat ez da nihun mezarik emanen;
Hortaz segur naiz, pagatzalerik nihun ez baita izanen;
Adixkideri hau galdatzen dut ez dena mila gostatzen:
Orok bihotzez kanta zazue: Requiescat in pace. Amen!

Euskal-Herria zoin maite duen, euskarari zoin den atxi-
kia, erakusten dauku "Eskual-Heria gure ama da" deitu kan-
tuan.

1

Lapurdi eta Baxenabarre Xubero eta Nabarra,
Gipuzko herri eta Bizkaia, zazpigarrena Alaba.
Guziek elgar atxik dezagun niholere ahal bada,
Aiten kostumak segi ditzagun uka ez dezagun ama.

2

Eskual-Herrian gaizki gabiltza zorigaitzez aspaldian,
Batian frantsesez bestian kastillaz ari gira solasian.
Denen ikastia gizonak on du dabilalarik munduan,
Bainan orduan ikusi zuten zer den eskualdunen kasta

3

Ala Frantzian nol'Espainian etsai batzu errabian,
Gure mintzaira galdu beharrez ari dira solasean.

Ama utz eta amaizuna har gerta litake orduan.
Geldi gaitezen gu amarekin, hoberik ez da munduan.

4

Aitak ezkuaraz galdegin eta semeak arrapostua:
Soy Vascongado pero ahantzi ttipitikan ikasia.
Ez dea bada hoi amarentzat bihotz erdiragarria,
Berak mundurat eman ondoan semeak arnegatzea?

5

Zezar-en manuz tropak jin ziren Eskual-Herrirat milaka,
Kostumatuak denen ibiltzen beren aintzinian lasterka.
Bainan orduan ikusi zuten zer den eskualdunen kasta
Mendi zokoan dagon lehoina handik kentzea neke da.

PETTI

Azkenik aipatuko dugun Hazpandar koblaria: Petti IRI-
GOIN. Badakiela hunek ixtorioen polliki kondatzen. Zelaiko
axeriaren kantuak, beste norbaitek hasiak, Pettik bururatuak
omen dira.

1

Gure herrian bada beti zerbait suiet
Huna orai ere bat: erraiten dautzuet:
Zelaian hatxeman da axeritzat Kaiet:
Borta txarrak dituzte hango oilateiek.

2

Plazaren erditik zen axeria joana,
Aintzinetik harturik kaiolaren plana
Abiatu bezala egin balu lana,
Etzen ttipituz joanen axerien fama.

3

Kaiolan sartu eta fite bezain sarri:
Lepoa bihurtzen dio oilo gaixoari
Oiloa karrankaka oihuka zen ari:
Axeria bazela, nagusi jaunari...

4

Nagusia heldu da bere harmarekin:
"Axeriak behar du ikusi enekin"
Kaiolaren ondorat hurbiltzearekin...
Axeria gorde zen: ez jakin zer egin.

5

Gorde lekuan dute axeria hesten,
 Bainan laster zakote han nigarrez hasten,
 Otoi, otoi, atea ideki dezoten:
 Urdandean ez deia axeririk hazten.

6

“Ago ixtan bat, ago, axeri xirtxila;
 Ez haiz hik uste bezain gertatu abila
 Jadanikan bahuen oiloño bat hila;
 Banoak berehala polizaren bilha!”

7

Axeriak akordu diote galdatu...
 Astean bortz libera nahi du pagatu.
 Nagusiak abian eman arrapostu:
 “Nahiago diat nik hi preso altxatu!...”

8

Oren laurden bat gabe argi zen herria,
 Oren erdi bat gabe plazan zen berria:
 Axeriketa zela jua jandarmeria,
 Lekua han zen... bainan falta axeria.

Plaza huntako ihiztariarena ere Pettik egina du: bere
 adixkideri zer erbi-saltsa ona eman zioten jaterat.

1

Ahotz abil bat bada plazan Bardoztarra,
 Ihizin ibiltzeko xakur bat beharra.
 Adinez ez delarik oraino zaharra,
 Erbi baten hiltzeko da partikularra.

2

Mintzatu izan dute jaun ihiztaria,
 Jan nahia zutela harek hil erbia.
 Ase ditu eginik saltsa bat handia,
 Auzotik ebatsirik gatu bat eria.

3

Gatua zen gaizoa betia negalez,
 Ardura etxen zagon ernari izanez.
 Debrua ikusi du ezin hatxemanez,
 Guardia muntaturik hiru gau egunez.

4

Toki ederrean da Zikite-karrika,
 Ihiztariak ere han bere fabrika.
 Gatua han zabilan noizean behinka.
 Bortan harrapatu du mailu ukaldika.

5

Hil eta ezarri du dilingan krakotik,
 Odola zariola beharri zilotik.
 Bai eta-re larrutu bortak zerraturik
 Nehun ez da holako gatu burregorik.

6

Gatuaren pizua hameka libera,
 Laurden bat gehiago ongi pizatzeraz.
 Lau lagunek jateko ez zuten sobera,
 Umeak eta oro emanik barnera.

7

Bazen frantses español italianoa,
 Azken hunek tiratu baitzuen burua,
 Erranez kurritua zuela mundua,
 Saltsan kausitu gabe holako gostua.

8

Janari ziren lotu oro harramaska,
 Nagusia aintzinian azita beteka.
 Undarrik gelditzen zen laguner behaka,
 Gatu zahar zikina jan zuten itoka.

Ixtorio kondatzen bezala, badaki ere Pettik gaizki dabil-
 tzan gazte batzuez trufatzen, "Esplikatzen dut egiaz" deitu
 kantuan, zafraldi ederrik biltzen dute neskato arin eta ergel
 batzuek.

1

Esplikatzen dut egiaz, nihauren nahikundiaz,
 Harritua naiz gure herriko eskualdun jendiaz,
 Bietan aurten nola jaz duten urgulu handiaz,
 Sekulan beti orroituko naiz joan den igandiaz.

2

Neska gaztiak elizan debozinez zabil-tzan,
 Hola ikusiz mukera tzarrak asarretu nintzan.

Egunaz zapetaintzan, gauaz mutilen zerbitzan,
Ez ziren beldur gure Jainkoak madarika zitzan.

3

Ateratzian elizatik, erdi erdiko bortatik,
Burua halto, kopeta gora heldu dira hortik.
Diru puska baten gatik ezin kenduak bixtatik,
Trosta ederrik egiten dute jaunxkilen ondotik.

4

Bezperetarik lekora ateratzen dira horra,
Gure neskatxak altxatu zauzku eta zonbat gora.
Aspaldi duke denbora joana dutela tenora,
Voyageurs jaunera pagatzeko bizkarreko zorra.

5

Gure andre zapeteinak, zilar kolore botoinak,
Hamabi plegu bederen baitu heiek duten soinak.
Galtzerdietan galtxoinak, bernizak eskalapoinak,
Aker adarra bezain makurrak zapeta takoinak.

6

Badituzte bluzak ere, zaku zimur baten pare,
Aintzinez largo, gibebez hertsu, irringarri dire.
Burutik ontsa balire, behar luzkete erre,
Ohore eta abantail ainhitz balukete bere.

7

Orai azken modakoak, palto-zak direlakoak,
Lepotik eta gerriz beheiti lurrerrainokoak.
Handi bada gainekoak gordetzen tu azpikoak,
Jainkoak daki zonbat peraxuz gaineratikoak.

8

Buruko ile luzeak lanak tuzte moldatzeak,
Enbaxadore alaben pare heien treinatzeak.
Nardatzen nau ikusteak sakeletan orrazeak,
Ezin aski juntki atxikiz xori ohantzeak.

9

Suge larruak lepoan urkatzeko hurriskuan,
Iduri dute kondenatuak direla zepoan.
Hau dabilate gogoan: ni naiz ni azken moduan;
Gaur ere segur izanen ditut mutilak onduan.

10

Alon ihiztari jaunak, obedi ene erranak:
 Joan behar zaitze oihan zokorat harturikan har-
 [mak.
 Krabatekin gure damak, bardin hiru haurren
 [amak,
 Diru ederrik egin behar du azeri buztanak.

11

Ez naiz mintzo guzientzat, bainan bakarrik zon-
 [baitentzat,
 Beren buruak norbait dauzkaten urgulutsuentzat.
 Aberatsa denarentzat, gauza ederrak harentzat,
 Gaineratekoak oro sobera langile batentzat.

Horra lehenengo Hazparneko kantu zombait. Jasta baizik ez dautzuet eman. Nik lasterka egin lana beste batek nahi balu funtskiago segitu, baluke hor sail bat ederra.

Ixil ordu dut. Haur bat bataiatzen delarik, aitatxi bat emaiten zaio, gidari eta laguntzaile bezala. Euskaltzaindian sartzen denak ere badu aitatxi bat. Bainan, haur sortu-berriak egin ez dezakena, berak hautatzen du. Nik hautatu dut aitatxi gazte bat, naski Euskaltzaindikoko gaztena. Hautatu, sortzez Xuberotarra izana gatik, Hazpandartua delakotz, bai eta aspaldiko adixkidea dutalakotz. Jean-Louis DAVANT-i utziliko diot beraz orai azken hitza.